

VROLIJK LEZEN MET MEER HERSENS

De mindmap als didactisch instrument voor de ontwikkeling van leesvaardigheid

Bij leerlingen is examentraining samenvatten meestal geen favoriet onderdeel van de les Nederlands. Mindmaps kunnen echter een instrument zijn om de leerlingen wél enthousiast aan het werk te krijgen, zo ondervond Twan Robben, docent Nederlands op het Marnix College in Ede. ‘Er is bijna geen aansprekendere vorm te bedenken om te verhelderen hoe wezenlijk hun probleem is met leesvaardigheid.’



Foto: Anda van Riet

TWAN ROBBEN

Het zevende uur, donderdag, donkere dagen in de winter: havo 5 heeft examentraining samenvatten. De leerlingen tekenen vrolijk, wijzen op passages en bladeren fanatiek door de tekst ‘Eigen identiteit eerst’ (Von der Dunk, havo-examen Nederlands, 2005-II). Deze betrokkenheid hielden ze hierna nog drie lessen vol. Wat is hier aan de hand? Een pittig examen met een betoog over actuele xenofobie. Voor behoorlijk wat havisten toch tamelijk abstract en lastig. Maar ondanks de complexiteit en afstand tot het onderwerp vielen de concentratie en het enthousiasme op. Het gebruik van de mindmap speelde hier een centrale rol.

De didactiek van de mindmap leverde in mijn lessen een belangrijke bijdrage aan de prettige werksfeer bij een doorgaans door leerlingen toch met weinig waardering ontvangen vakinhoud als leesvaardigheid. Hieronder volgt een bespreking van de door mij gehanteerde werkwijze.

Breinvriendelijk

Mindmappen is een techniek, ontwikkeld door Tony Buzan, om ons brein beter te gebruiken. Het helpt om makkelijker informatie te verwerken, complexe informatie te structureren, een beter overzicht te houden en sneller te leren. In de basis zal iedere mindmap een soortgelijke instructie bevatten (zie hiervoor kader 1).

Waarom werkt mindmappen? Ons brein bestaat uit twee helften: een linker- en een rechterhersenhelft. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat er grote verschillen in de taken van beide hersenhelften zijn. Zo heeft de linkerkant een dominante rol bij analytische processen, terwijl de creatieve processen voornamelijk in de rechterhelft plaatsvinden. Op school ligt de nadruk echter vaak op de linkerhelft. Het stimuleren van beide hersenhelften kan juist veel winst opleveren voor het onderwijs. Mindmaps kunnen helpen om de beide helften van de hersenen te stimuleren. Dit gebeurt door een onderwerp te benaderen door middel van steekwoorden en gebruik te maken van bijvoorbeeld kleur, tekeningen, organische lijnen en symbolen.

HOE MAAK JE EEN MINDMAP?

1. Pak een groot vel blanco papier.
2. Begin met het thema in het midden en gebruik daarbij een gekleurd beeld.
3. Maak associaties met nieuwe onderwerpen en structureer deze door lijnen te trekken vanuit dit centrale thema (gebruik vloeiende, organische lijnen).
4. Zet per lijn één sleutelwoord of symbool.
5. Gebruik daarbij beelden, kleuren, symbolen, dimensies.
6. Werk deze nieuwe onderwerpen verder uit door nieuwe associaties.

Kader 1. Instructie mindmappen

MAAK EEN MINDMAP VAN DE TEKST 'EIGEN IDENTITEIT EERST'

Onderdeel A

Nog niet tekenen en schrijven op het A3-vel, maar eerst lezen, bespreken en aantekeningen maken in de tekst of op een blaadje.

1. Bepaal eerst het onderwerp van deze tekst: verwerk in je mindmap wat je voorkennis is van dit onderwerp.
2. Lees de tekst verder. Pas steeds leesstrategieën toe bij deze opdracht!
3. Zorg dat je in de tekst duidelijk aangeeft met een marker waar alle signaalwoorden en structurende zinnen in de tekst zitten. Inhoudelijk hoeft je ze niet eens te begrijpen. Het gaat er nu om dat je een overzicht geeft van alle signalen die er in de tekst voorkomen die structuur expliciteren / duidelijk maken.

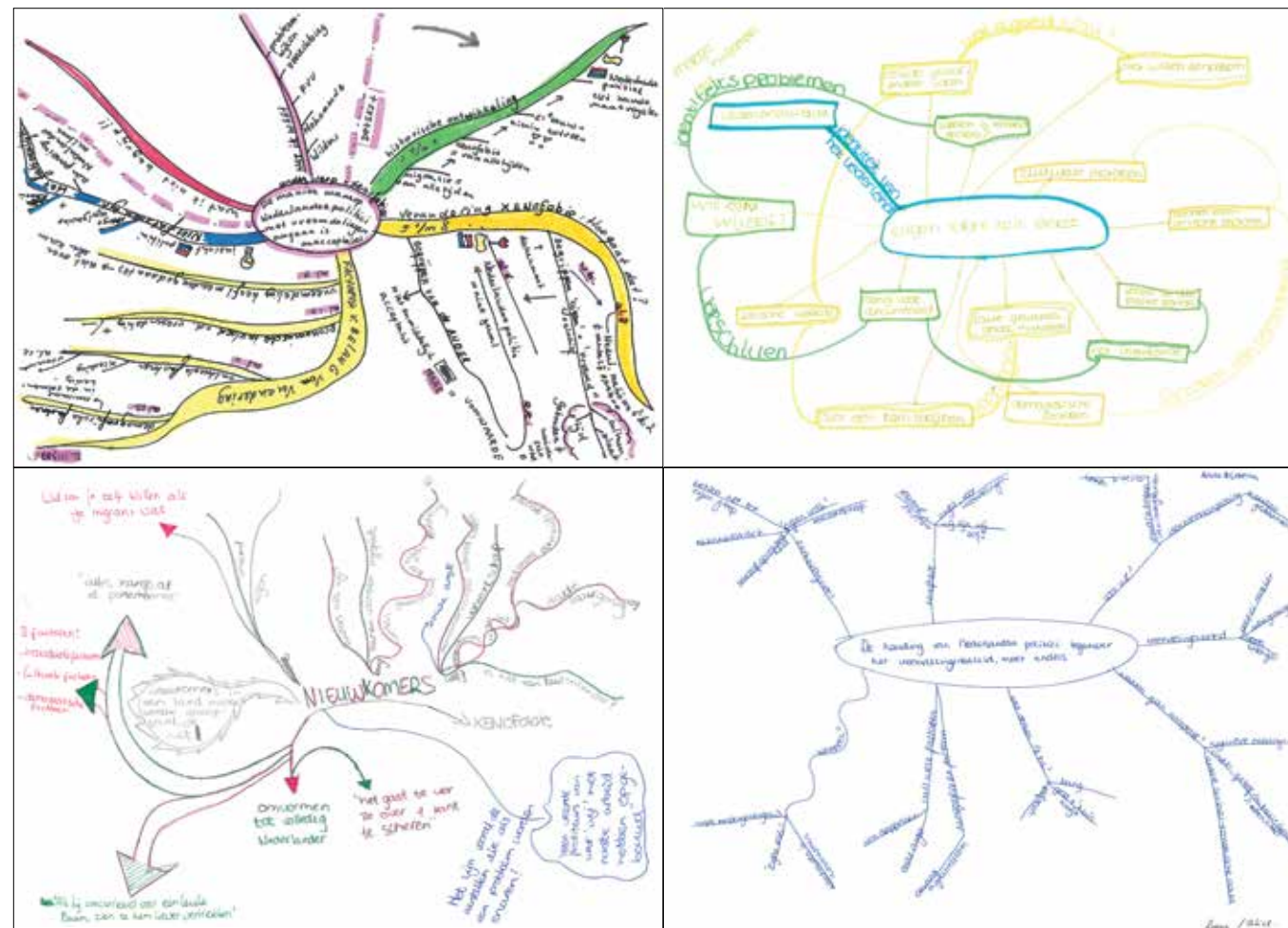
Onderdeel B

Neem nu het A3-vel en maak een mindmap.

Je zult meerdere versies moeten maken, omdat je na de verschillende lezingen van de tekst steeds beter zal weten waar de tekst over gaat. Dat is ook logisch, want goede lezers stellen steeds hun ideeën over een tekst bij naarmate zij meer en meer van een tekst begrijpen. De laatste versie moet verzorgd zijn. Zorg dat er niet te veel op je mindmap staat. Alles wat er in de netversie uiteindelijk staat, moet weloverwogen en zeer kernachtig zijn. Je moet alles wat op de mindmap staat (aan de docent) kunnen uitleggen.

Enkele voorwaarden:

1. Zorg dat in de middencirkel van je mindmap de hoofdgedachte van de tekst staat.
2. Zorg dat je mindmap verschillende armen heeft voor inhoudelijk samenhangende tekst delen. Gebruik waar mogelijk passende symbolen/beelden/kleuren om samenhang in structuur en betekenis aan te geven.
3. Verduidelijk de tekststructuur van de tekst waar nodig met termen als *argumenten voor* (door wie, welke soort), *argumenten tegen* (door wie, welke soort), weerleggingen, stijl van de auteur et cetera. Kortom, laat in je mindmap zien dat je kennis van teksten hebt.
4. Zorg dat in je mindmap duidelijk wordt wat er in iedere alinea gebeurt en geef ook aan waarom de schrijver dat doet (mocht je iets niet snappen dan is 7 (!) je escape en superbelangrijk om te leren lezen). Wat is dus de functie en de inhoud van iedere alinea? Wees kernachtig!
5. Geef van iedere alinea aan of je de info ervan in een leesvervangende samenvatting zou gebruiken. Geef zeer kort aan waarom wel/niet.
6. Maak ergens in de mindmap duidelijk waar je voorkennis (jouw mening over het onderwerp bijvoorbeeld) in conflict komt met wat er in de tekst naar voren komt. Maak ook duidelijk waar je het volmondig mee eens bent. Dit mag ook met een symbool of kleur.
7. Zorg dat er in je mindmap een plaats is voor alles wat je niet begrijpt (woorden, zinnen, tekst delen, verbanden). Er zijn voldoende exemplaren van de tekst in de klas aanwezig om hiermee te knippen en te plakken. Geef wel goed en kernachtig aan waarom je iets niet snapt (dit doe je natuurlijk niet als het onbegrip over een woord of zin gaat).



Vier mindmaps

Kader 2. Instructie

Leesvaardigheid en mindmap

De werkwijze van de mindmap leek mij, het mag inmiddels duidelijk zijn, goed te gebruiken als voorbereiding van leesvaardigheidsoopdrachten¹, zoals de samenvattingsopdracht. Opdrachten waarvan je als docent juist wil dat leerlingen niet onmiddellijk een vraag beginnen te beantwoorden – een neiging die veel leerlingen nu eenmaal hebben. Je wil ze juist in stappen door zo'n gelaagde opdracht heen laten gaan. Daarmee wordt die opdracht ook veel minder complex; er wordt immers de tijd genomen om gestructureerd en reflectief aan de slag te gaan, een basisvoorwaarde voor tekstbegrip.

Het zorgen voor vertraging bij en het aanleren van leesintensivering en -strategie is dus noodzakelijk bij een goed didactisch leesproces en de mindmap leek mij daarvoor geschikt: een tekst weergeven in een beperkt aantal woorden, in een heldere vorm en met duidelijke beelden biedt in stappen inzicht aan een voor leerlingen impliciet aanwezige structuur van de tekst. Het werkt vast overzichtelijker dan het toch vaak plichtmatige onderstrepen van belangrijke tekst delen of onder elkaar

neerschrijven van later soms moeilijk leesbare aantekeningen. Wat overdreven geformuleerd: de brij van woorden en zinnen en alinea's krijgt een overzichtelijke structuur, één beeld op één A3, dat best wel eens een handige of in ieder geval eens een andere ingang kan geven voor een interpretatie van die tekst.

Goed en minder goed

Voor de eerdergenoemde tekst van Von der Dunk maakte ik een mindmap-opdracht. Deze werd zowel individueel als in groepen uitgevoerd. Leerlingen mochten hier zelf voor kiezen. Het concept van de mindmap had ik aan de hand van voorbeelden geïntroduceerd². In een reeks van vier lessen (twee voor het maken van de mindmap en twee voor het maken van de uiteindelijke samenvatting) aan twee verschillende havo 5-klassen zag ik een aantal zaken die hiermee goed en minder goed gingen. In kader 2 staat het lesformulier dat ik construeerde na evaluatie van de lessenreeks. Ik besluit dit artikel met een aantal opmerkingen die voortvloeiden uit die evaluatie en die handig zijn bij het gebruik van deze opdracht in de klas.

Allereerst viel tijdens de eerste uitvoering van deze opdracht op dat de inhoud van veel mindmaps van leerlingen zo verschrikkelijk vol was. Dat stond het voordeel van de overzichtelijkheid natuurlijk in de weg. Daarom heb ik in de herschreven opdracht onderdeel A toegevoegd, waarin leerlingen aantekeningen maken die niet in de netversie te zien zijn.

Daarnaast was het ook zo dat op de eerste leerlingmindmaps een aantal zaken ontbraken. Er was nauwelijks aandacht voor de armen: voorkennis, onbegrepen zaken en toon, stijl, houding van de auteur. En juist hierin inzicht krijgen en met die gegevens relaties leggen met wat er in de tekst gebeurt, is belangrijk. In de instructie dient dit nadrukkelijk voor het voetlicht komen.

Het is ook goed meerdere versies van de mindmap te laten maken. Een goede manier van lezen is die waarbij in afwisseling van 'bovenaf' (helikopterperspectief) en 'onderop' (bergbeklimmersperspectief) gelezen wordt. Lezen vanuit het helikopterperspectief is tekstvoorspellend lezen. De lezer probeert zo veel mogelijk te profiteren van zijn kennis van teksten en

het onderwerp dat in de tekst aan de orde is. Wie niet thuis is in het onderwerp van de tekst of moeizaam leest of een passage in de tekst moeilijk vindt, zal van onderop en dus tekstvolgend lezen. Geoefende lezers zullen vooral van bovenaf lezen en zo nodig afwisselen (Hendrix & Hulshof, 1994). Dat is wat de leerlingen natuurlijk moeten leren. En daartoe daagde de eerste versie van de opdracht te weinig uit. Leerlingen gingen te lineair door een tekst en waren te gericht op het eindresultaat – en dat was één mindmap. De succesvolle leesstrategie, zojuist beschreven, werd daarbij nauwelijks ingezet. Aanpassen van zijn ideeën over een tekst doet geen leerling als deze net een complete mindmap heeft geproduceerd. Het moet dus een eis zijn om meerdere mindmapversies te maken: minstens een kladversie waarin de sporen van het denken nog te herkennen zijn en een definitief, compleet verzorgd exemplaar dat vooral een beeld geeft van de inhoud. Leerlingen moeten daarna duidelijk kunnen formuleren hoe de verschillen tussen versie 1 en 2 te verklaren zijn.

Zelden heb ik met zo veel verschillende leerlingen en vooral ook met de zwakkere lezers onder hen zulke goede en lange gesprekken gehad over een tekst

Praatpapier

Het voorgaande maakt mijn enthousiasme voor de verdere ontwikkeling van deze werkwijze absoluut niet minder. Zelden heb ik met zo veel verschillende leerlingen en vooral ook met de zwakkere lezers onder hen zulke goede en lange gesprekken gehad over een tekst. Ze ontkomen er niet aan een tekst op te delen, naar beperkte formuleringen te zoeken om een omvangrijk tekstgedeelte duidelijk te maken. En met name als leerlingen vastlopen, wordt dit zo concreet voor hen, het blad papier blijft leeg. Er is bijna geen aansprekendere vorm te bedenken om te verhelderen hoe wezenlijk hun probleem is met leesvaardigheid.

Verder is het zo dat er in veel gevallen wel met aandacht woorden en beelden op papier komen. Daarvan zijn dan denkfouten en hiaten in de interpretatie met de mindmap eenvoudig te verhelderen. Geanimeerde gesprekken waren er te beluisteren over wat de hoofdgedachte is. Aan veel leerlingen was snel en zichtbaar uit te leggen dat het onderwerp iets anders is dan de hoofdgedachte. Je kon ze nu ook complimenteren omdat ze de arm met signaalwoorden zo compleet hadden ingevuld, of dat ze zulke scherpe kernwoorden voor alinea's hadden gevonden.

Reflectie over wat een tekst nu eigenlijk is, dat leverde deze didactiek eveneens op. Dat er een gedachte van een schrijver als fundament onder de constructie van iedere tekst ligt: het was aan de hand van deze opdracht eens zichtbaar te maken. De hoofdgedachte van de tekst was immers het middelpunt van de mindmap. De verwerking en structurering van de tekst vertrekt vandaaruit. De mindmap is een visuele ondersteuning van wat je die leerlingen al jaren hebt verteld: tekst heeft een hoofdgedachte en alles in een goede tekst is daarvan afgeleid.

Het is ook prettig deze examenoefening los te maken van een toetsopdracht. Leerlingen kregen de bijbehorende geleiding pas te zien na het vervaardigen van de mindmap. De overeenkomsten tussen geleiding en inhoud van hun poster gaven inzicht in structuur van tekst en examen. Bovendien werd de functionaliteit van het lezen van examenteksten hiermee dus ook meer dan anders onderstreept. Van de samenvattingsopdracht maken nogal wat leerling immers een soort invuloefening, wat weinig appelleert aan hun gevoel van nut en echtheid van het examen Nederlands.

Vrolijke en betere lezers

Het mag duidelijk zijn dat ik positief ben over het mindmappen van zakelijke teksten. De betere lezers en samenvatters onder mijn leerlingen vonden het daarentegen nogal een overdreven exercitie. Maar een groter deel van mijn leerlingen reageerde positief. Natuurlijk, het is geen sport, er werd niet gejuicht van enthousiasme, maar toen eenmaal de proefsamenvattingen werden geschreven, zag je een groot aantal van hen (en dan met name de wat moeizamere lezers) keer op keer wat draaien met hun mindmap om steeds weer een nieuw element uit de tekst op te zoeken en te verwerken. Dat zag er geconcentreerd en niet chaotisch uit; ze wisten beter wat te doen. Ook mijn collega-docenten die ik tijdens een workshop op een studiemiddag over taalbeleid trakteerde op mijn enthousiasme voor de werkvorm, reageerden welwillend en positief. Ik hoop dat de verdere ontwikkeling en het gebruik van de mindmap-opdracht bij leesvaardigheid uiteindelijk nog veel meer vrolijkere en betere lezers op zal leveren. ■

NOTEN

1. De eerste inspiratie voor deze opdracht is ontleend aan de workshop van Martijn Koek op de HSN 2010. Daar liet hij zien hoe hij fictie door leerlingen liet verwerken in mindmaps, een krachtige didactiek die ik veel toegepast heb in mijn lespraktijk hierna. Verder kreeg mijn idee van de mindmap en het mogelijke effect daarvan verder vorm bij het lezen van de SLO-site Basistaal. De tips die hier genoemd werden voor het realiseren van een krachtige leesdidactiek vond ik veelal vrij eenvoudig terug wanneer ik met een mindmap zou gaan werken. Ook onderdelen van de opdracht heb ik later aangepast toen ik deze site gelezen had.
2. Een mooie afbeelding van een mindmap over mindmappen is te vinden in het artikel van Koek (2010). Deze is erg goed te gebruiken om de mindmap in de klas te introduceren.

LITERATUUR

- Dunk, T. von der. (27 mei 2004). Eigen identiteit eerst. *Vrij Nederland*. De bewerking van deze tekst voor het havo-examen 2005 tijdvak II is gebruikt: <http://downloads.kennisnet.nl/oefenexamens/havo/2005/havo_ne_2005_2_t.pdf>.
- Hendrix, T. & Hulshof, H. (1994). *Leesvaardigheid Nederlands: Omgaan met zakelijke teksten*. Bussum: Coutinho.
- Koek, M. (2010). De literaire mindmap als alternatief voor het leesdossier. In S. Vanhooren & A. Mottart (Red.), *Vierentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands* (p. 60–63). Gent: Academia Press.

MEER INFORMATIE

<www.leraar24.nl/video/496/mindmappen>
<<http://basistaal.slo.nl/Lezen/Tips>>

nieuws

Herziene streefwoordenlijst

De Streefwoordenlijst voor de Basisvorming 2007, herziene versie 2010, is een lijst van de meest voorkomende woorden in de eerste twee jaren van het voortgezet onderwijs en bevat woorden die idealiter bekend zijn bij de leerlingen in de onderbouw. Docenten en onderzoekers kunnen de lijst gebruiken als naslagwerk bij het ontwikkelen van leer- en toetsmiddelen. De lijst is ontwikkeld door Cito en het Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie (Etoc).

De lijst is de opvolger van de Streefwoordenlijst voor de eerste fase van het voortgezet onderwijs. Deze lijst is nu verbeterd en aangevuld met nieuwe woorden door middel van nieuwe corpusanalyses. De woorden zijn ingedeeld in sluisen (een indicatie van de moeilijkheid van een woord) op basis van hun frequentie én nu ook op basis van het oordeel van docenten. De lijst en verantwoording ervan kan aangevraagd worden via <<http://tiny.cc/lm-streef>>.

Omzetsderving

Over omzetschade door steenkolen Duits circuleren al jaren verschillende cijfers, maar meestal gaat het om een bedrag van rond de 8 miljard euro misgelopen omzet. Maar leidt steenkolenduits inderdaad tot omzetverlies? Volgens cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek van januari dit jaar bedroeg de goederenexport naar Duitsland in 2010 ruim 90 miljard euro. Dat die omzet groter zou kunnen zijn als we de taal en cultuur van onze oosterburen beter beheersten, klinkt aannemelijk. Het is alleen niet bewezen. Een enquête onder ondernemers wees alleen uit dat die denken dat er meer omzet te behalen valt met beter Duits. Maar de kwantificering naar circa 8 miljard is een slag in de lucht. NRCNext (Next checkt)



Engelse les aan kleuters tast niveau Nederlands niet aan

Vier- en vijfjarigen zijn prima in staat om Engels te leren. Dat blijkt uit een onderzoek naar de effectiviteit van vroeg vreemdetalenonderwijs (vvt) Engels op de basisschool en de invloed daarvan op de Nederlandse taalvaardigheid van leerlingen. Uit het onderzoek dat op verzoek van minister Marja van Bijsterveldt eind 2009 is gestart, blijkt dat leerlingen een hoger niveau voor Engels halen en dat het Nederlands op peil blijft. De afdeling Toegepaste Taalwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen voert dit onderzoeksproject 'The Foreign Languages in Primary school Project' (FLiPP) uit samen met de Universiteit Utrecht en het Europees Platform.

De afgelopen tien jaar geeft een groeiende groep enthousiaste leerkrachten Engels vanaf de onderbouw van de basisschool. Inmiddels zijn er ruim 650 scholen in Nederland waar vroeg vreemdetalenonderwijs Engels gegeven wordt. Daarnaast zijn er ook nog tientallen scholen waar kinderen les krijgen in Frans, Duits of Spaans. Op een aantal scholen zijn de vorderingen van de kleuters in Engels gemeten. Volgens de eerste resultaten van het onderzoek, waarvan de eindresultaten eind 2012 worden opgeleverd, leiden de lessen Engels vanaf groep 1 logischerwijs tot een hoger niveau Engels dan bij kinderen die geen Engels krijgen, presteren voor de Nederlandse woordenschat conform de leeftijdsnormen. De resultaten zijn tot stand gekomen door zowel de vorderingen van de kleuters met Engels te meten als de Nederlandse taalvaardigheid. De onderzoekers hebben hiervoor een aantal testen afgenomen waarbij de taalvaardigheid van de kinderen op een speelse manier gemeten werd.

Onlangs heeft minister Marja van Bijsterveldt aangegeven vvt een warm hart toe te dragen: 'Met vroeg vreemdetalenonderwijs investeren we in de toekomst van de huidige generatie leerlingen; een toekomst die meer en meer internationaal georiënteerd zal zijn.' Zij heeft de Tweede Kamer beloofd om eind 2012 met een plan van aanpak te komen. Dit plan van aanpak is onder andere van belang voor de aansluiting op het voortgezet onderwijs.

Dankzij vvt verlaten tienduizenden leerlingen met een flinke Engelse taalvaardigheid en internationaal bewustzijn de basisschool. Door de sterke groei in het aantal scholen dat al vanaf de kleutergroepen Engels aanbiedt (van 37 scholen in 2004 naar circa 650 in 2012), is het noodzakelijk dat het voortgezet onderwijs hierop inspringt. Op de pabo dient men ook extra aandacht te besteden aan vvt Engels en de bijbehorende vakdidactiek. Want alleen op deze manier komt men op een verantwoorde manier tegemoet aan de veelgehoorde vraag: 'Juf, wanneer gaan we weer Engels doen?' Rijksuniversiteit Groningen